

100 tvojijem mislim na spoznanje!
 Tužni čovjek jedno odredi
 i utvrđeno začne u sebi,
 nu trebujе da pak slijedi,
 ko ti hoćeš, kralju od nebi!
 105 I Dubrovnik da će pasti,
 nitko ne zna teđa udesa,
 nu mogućstvo tvoje vlasti
 u malahan čas ga splesa!
 Nu bit može, da njegova
 110 ovo bude čes i sreća,
 i procapti sad iznova
 vočka iz niega ljepša i veća.
 Vočka vele ljepša i draža
 porezana pak ishodi,
 115 voće svoje tak uzmaža
 i plodnije vele plodi.
 I Bož tako blađ i mili
 kad pokara sve grešnike,
 sve milosti pak im dili,
 120 pomađa ih paka u vike.
 Od Noje je pravednođa
 sama izišo vas svijet ovi,
 koji od suda vodenog
 opeta se pak ponovi.

125 Tim Božija ako odluka
 bi Dubrovnik pokarati,
 Božija će ista ruka
 opeta ga uzmažati,
 čim za ufanje veće naše
 130 mire od grada sve kolike
 cijele ostavi i najdraže
 od svetogā Vlahā slike,
 Ostavi nam moći svete,
 135 koje ujedno svetijem Vlasi
 braniće nas svake štete
 po sve vijeke mili i blazi.
 A mi, sinci moji mili,
 unaprijeda sved služimo
 sa svijem srcem, a svijem dili
 140 slavna Bođa i molimo!
 Tako će nas uzmožiti
 i dobra nam dat podpuna,
 i Dubrovnik opet biti
 Dalmacije lijepa kruna.
 145 Rasti, slavni Dubrovniče,
 rasti u srećnom svomu mjesti,
 tebi pjesna ma nariče
 dobre sreće, srećne česti!
 Svrha.

NEKOLIKO PISAMA DRAGUTINA ILIĆA CRNOGORSKOM KNJAZU NIKOLI

(Svršetak)

Priopćio Vido Latković

5.

Ulcinj 20 okt. 1899

Vaše Veličanstvo,

Kako je divan ovaj Ulcinj! Zaista, ja sam prešao jadranske obale i sredozemna priobrežja do Pirineja, ali se ovakva lepota vrlo retko nalazi. Rasklapa se pred očima kao kitnjasta kutija prepuna adidara sve lepših i lepših. Šteta samo što niko od pozvanih ne ume da ceni ovu lepotu te da koliko toliko i svojim delanjem uveliča, ili bolje reći proslavi, lepotu Božju. Bog je Ulcinju darovao sve a ljudi ništa.

Bar je uistini lep, ali ni izdaleka kao Ulcinj sa svojim čarobnim raznolikostima. Samo onaj obronak, na kome se oseća »Ratislava«¹³⁾ ne bih dao za ceo Bar i sve ma-

¹³⁾ Malo poluostrvo Suka danas se zove i Ratislava. O postanku tog imena postoji predanje: Kada je kralj Nikola prvi put došao u Ulcinj, posle oslobođenja 1878 g. primio je narod na Suki, koju je tada otkupio od njenog ranijeg vlasnika Paruce. Između ostalog rekao je da je poslednji rat svršen sa slavom. Vojvoda Simo Popović, prvi crnogorski guverner Ulcinja, dao je poluostrvu Suki ime Ratislava (rat i slava), prema rečima knjaževim. Knjaz je kasnije ovde podigao mali letnjikovac.

slinike njegove. Pa onda, ko iole poznaje prošlost ovoga grada još od onoga doba, kad ga naseliše saracenski¹⁴⁾ gusari, pa do plemenite i lepe gospođe Jele Balšićke,¹⁵⁾ tome se otvara bogata mašta. A kako je slatko sanjati nije potrebno da govorim Vama, koji ste prosanjali »Pjesnika i Vilu« i »B. Caricu«.¹⁶⁾

Eto, ovdje bih vrlo rado stajao svake godine po četiri mjeseca, i ne bih nimalo žalio za samoću. Šum morskih talasa, što udara o razvaline Balšićevih dvorova¹⁷⁾ i

¹⁴⁾ Ulcinj je vrlo star grad. Legenda kaže da su ga osnovali Kolhi, koji su se bavili gusarenjem (v. Lj. Bulatović: Ulcinjski gusari »Zapisi« Cetinje, X, 1932).

¹⁵⁾ Đurađ Stracimirović Balšić, gospodar Zete (vladao od 1385 do 1403), imao je za ženu Jelenu, kćer kneza Lazara. Posle Gjur-gjeve smrti ona je neko vreme ostala uz svog sina Balšu III, čija je prestonica bila u Ulcinju, pa se oko 1411 udala za Sandalja Hranica.

¹⁶⁾ »Pjesnik i vila« i »Balkanska carica« su pesnička dela knjaza Nikole.

¹⁷⁾ U Ulcinju se i danas vide ostaci staroga grada, za koji se ne zna ko ga je upravo zidao. Gjuragj Str. Balšić i njegov sin Balša III imali su prestonicu u Ulcinju, te su svakako tu imali i dvorove.

čarobna mašta koja mi na mesečini prikazuje gorostasnu i vitu priliku lepe Balsićke, kako kao senka hoda po opustelim dvorovima, razgovaraju me divno. I da mi još u Nikšiću ne obećaste Ulcinj, ja bih Vas zamolio da mi sad obećate.

Kad sam Vas ono pre molio, da me pustite u Ulcinj ranije, Vi mi rekoste: »Da mi daš žut velik dukat, pa te ipak ne bih pustio pre Mitrova dne«. Kao da ste znali da ja uistini imam žut velik dukat, Napoleon (od 47.60). I eto onaj veliki dukat žrtvovao bih za ovu razvaljenu kuću, što je nad Argiropulovom.¹⁸⁾ Šteta da propada i da se ruši. Da ja imam nabavio bih za godinu 3000 for. pa bih od nje načinio divnu palatu.

Ako ste se Vi u Nikšiću šalili, onda i ovo neka bude šala. Inače je vrlo ozbiljno.

Stan još te nisam našao, ali ga moram iz oka iz boka naći. Upotrebiću svu veštinu, da uđem u stan u trošnoj retkoj zgradi, koja je u stanju da primi u se dve skromne duše sa jednim koferom najpotrebnijih stvari.

Sa svima sam se ovde poznao, izuzimajući sa lekarom. Daleko mu lepa kuća. Vele, od kako je on ovde došao, da opština već ne može da nađe praznih placeva za groblje. Tako mu je obilna praksa.

Molim V. V. itd.

Draгутin Ilijć.

P. S. Kad čovek preuhitri sa nečim što nije video dobro, mora da trza reč natrag. Jutros sam se sasvim razočarao kad sam video one zidove nad Argiropulovom kućom. Nema pedi avlije, a od placa za baštu ni spomena. Ono što mišljah da pripada onoj kući to je zagrabio Argiropulo. Sebični i grabljivi Rusi! Malo im je Evropska Rusija i Ruska Azija, nego došli čak na Ulcinj da i ovde zgrabe moj plac.

Pa sad da budem Slavenofil! Uzimam reč natrag, neću tu kuću. D. I.

6.

Ulcinj 25 okt. 1899

Vaše Veličanstvo,

Ovoга časa primih depešu sa potpisom g. M. Cerovića.¹⁹⁾

Mora biti da sam nezgodno stilizovao moja dva pisma, kad je V. V. shvatilo, da se ja žalim na ulcinjsko podneblje. Naprotiv! Ne samo da se ni kastel-novsko podneblje ne može meriti sa ulcinjskim, nego se sa ulcinjskom okolinom ne može meriti ni jedno primorsko mesto odavde pa do Pirineja

¹⁸⁾ K. M. Argiropulo bio je dugo godina ruski ministar rezident na Cetinju. U Ulcinju je podigao ljetnikovac.

¹⁹⁾ Proto Milutin Cerović, sin čuvenoga Novice Cerovića, koji je posekao Smail-agu Čengića.

(a te sam obale sve prošao). I po lepoti i klimatskim prilikama Ulcinju je namenjeno, da se nadmeće sa Nicom i Bijarićom.²⁰⁾ pa najzad da postane banjom najvišega stila.

Tako ja cenim ovo mesto, koje je mati priroda ukrasila lepotom i zdravljem, a ljudi ne učinili ništa da se tim darom koriste.

Ja ni malo ne preterujem, kad kažem, da Ulcinj, samo kad bi imao 10—20 suhih stanova, već prima prve posetioce, koji bi u ovome gradu, za vreme sezone, ostavili po tri do četiri hiljade for. Zar zbilja nema na Cetinju i drugim mestima nekolicina poduzetnih ljudi, koji bi ocenili korist od ovakvog poduzeća. Evo samo lanjske godine, dobio je Dr. Petković²¹⁾ na 15 pisama, gde ga pojedine familije pitaju, da li bi mogli naći stan, za sezonu. Na žalost on im je odgovorio, da je teško naći podesan stan i za jednu familiju a kamo li za 15.

Ovde se mahom izgovaraju sirotinjom i nemaštinom. Međutim, nije istina, da siromaštvo smeta uspehu u ovoj stvari. Ko ima ovako pogodan položaj taj nije siromah! I mnoga siromašnija mesta podigla su se svojom sopstvenom snagom, kad se u mestu nađe samo nekoliko pregaoca, koji nisu kod prvoga neuspeha podlegli. Deset do petnaest građana iz Ulcinja, sa Cetinja, Podgorice itd., koji bi bili u stanju da u roku od pet godina unesu kapitala, svaki po tri hiljade for., mogli bi uz olakšice opštinskih i drugih dacija podići desetak kuća, u kojima bi rahat stanovalo trideset porodica.

Samo toliko za početak, i svi bi se ubrzo uverili šta znači to i Ulcinj bi za kratko vreme privukao i ostale, a naročito same imućne Ulcinjane, koje je turska nemarnost bacila u toliku čamotinju, da se iole življi duh mora užasnuti, kad samo pogleda, u kakvim jazbinama žive, kako su neosetljivi prema vremenu, koje ih preleće. Stoje kao večite razvaline, što ih vreme kamen po kamen ruši; dremaljivi duh obuhvatila je suva mahovina, kiše i vetrovi kupaju ih sa sviju strana, lupaju, odronjaju, zasijaju, dokle ih sa zemljom ne sravnje.

Tako mi Boga, Gospodaru, čovek se mora od čuda kameniti, kad pogleda ovu orijentalnu apatičnost kod ovih ljudi ovde. Nebo, more, kitnjasta priroda, blaga klima, sve se to osmejkuje, čisto nuka svoju »najsavršeniju« dečicu, da je upotrebe, da se što bolje koriste njome, ali »deca« ni mukajet! Blenu

²⁰⁾ Bijaric (Bidard) francusko morsko kupalište u Biskajskom Zalivu. Tu je duže vremena živela srpska kraljica Natalija, u vili »Sašino« (po Saši, Aleksandru!)

²¹⁾ Dr. Gjoko Petković, ondašnji ljekar u Ulcinju.

u nju nesvesno, pa ne razumu ni nju ni sebe.

Žao mi je i krivo bi mi bilo da pre marta meseca napustim ovaj čarobni kraj, ali ako uzmoradnem to učiniti, učiniću s teškim srcem. Nije to lako napustiti ovaliku lepotu, pa otići tamo gde je takvu nikada neću naći.

Baš toga radi i telegrafirao sam Tomanoviću,²²⁾ ne bi li mogao u g. Gubastova²³⁾ onaj stan, jer je on suh, Ali Laza²⁴⁾ mi odgovori, da je to »vrlo delikatna stvar«, nego me uputi na Gubastovljeva »punomoćnika« (koža u ostalom u Ulcinju niko i ne poznaje).

No svakako, sad su još vrlo lepi junski dani, pa sam više na terasi hotela nego li u njemu, te ću ostati dok ne nastanu vlage. A i inače moram ostati ovde bar tri četiri nedelje, jer mi valja potpuno srediti sav moj materijal i misli, što sam ga za ovo vreme bavljenja i posmatranja u C. Gori stekao. Materijal je prilično veliki, te ga ne mogu za nekoliko dana savladati; a opet rad bih bio da ga što pre započnem obrađivati.

No ja još ne gubim nade, da ću ipak pronaći stan. Čekam g. Marka,²⁴⁾ te ću s njime lakše ući u trag ovome skrovištu. A uspeni li, da ga pronađem, budite uvereni, da ću za ovu zimu sklopiti društvo među Ulcinjanima o podizanju stanova. To sam stavio sebi u zadatak i u tome moram uspeti.

Ovde je vreme tako lepo, da se bez štita od sunca ne može na polje. Sunce rasulo zrake, a vazduh nad morskom pučinom treperi od topline. Ovde nije potreba u loženju kamina, što vi na Cetinju još od pre 20 dana morate.

Pozdravljajući V. V. molim itd,

Drađutin Ilijć.

7.

Ulcinj, 30. novembra 1899.

V. V. Gospodararu!

Bez sumnje ste već doznali i iz novina, da je J. G.²⁵⁾ dao ostavku na predsedništvo op. novske, dakle, nije usvojio moje savete, da nipošto ne ustupi. Možda će Vas interesovati razlozi što je tako učinio, te Vam zato i šaljem njegovo pismo u kome mi razlaže. Pismo je njegovo i inače interesantno za tamošnje prilike.

²²⁾ Dr. Lazo Tomanović, vidi ranije.

²³⁾ Gubastov je ruski poslanik na Cetinju, koji je na to mesto došao posle Argiropulo.

²⁴⁾ Marko Petrović (* 1858 na Njegušima u Crnoj Gori) bio je 1899 guverner Primorske nahije sa sedištem u Ulcinju.

²⁵⁾ Jefto Gojković, vidi raniju napomenu!

Očekivao sam odgovor radi formata knjige, ali kako mi ne iskazaste još svoje mišljenje, držim, da ste ostavili potpunu slobodu, te sam rešio, da se zadržim na formatu Zmajevе »Pevanije«. Taj format je i elegantan i raskošan i vrlo će lepo dolikovati knjizi, koja bi bila kao ukras na stolu.

Da spoljašnja elegancija knjige bude što lepša pisaću Urošu Prediću, da mi izradi šare za korice, a u te šare da uplete nekoliko momenata iz »Pjesnika i Vile«. To će Predić umetnički izraditi.

Eto, to je moj ukus, sa kojim ćete se, bez sumnje, složiti.

Ovde na Ulcinju, sve je mirno i krasno. Čuvam Vam krajinu i od Turaka i od Latina; pa i od vatre spasavam hareme. Onomad mi se daje zgodna prilika, da spasavam jedan harem od vatre. Zapali se kuća nekom sirotom Turčinu, te omalo ne dohvati plamen jednu oveću kuću. Eto, pomislih, zgodne prilike, te podviknem domaćine kuće, i s njim uzletim gore da gasimo. Usput saznam da se čebad i pokrovci nalaze u haremu, te brzo njemu da donese čebad, da ih vlažne mećemo sa one strane od koje preti opasnost. Čovekoljublje nagoni me za čebeta u harem! On iz harema dobacuje čebad, a ja drugome da ih vlaži, a oko nas vriska i piska bula, koje u zabuni zaboraviše na duvak i kapote, te ih lepo uočih. Paja Jovanović²⁶⁾ nije ni malo preterao slikajući ih onako lepe. One su uistinu vrlo lepe, pravi biser jadranskoğa mora.

Kuću smo spasli i svi smo bili blagodarni. Onaj Turčin meni što mu pomogoh da gasi, a ja vatri što mi pomože da vidim i ono, što nije lako uvek videti ni suncu ni mesecu.

Ovom prilikom stekao sam i jedno iskustvo: da žene ne poznavaju humanost, i ne samo to, nego, da humanost ljudsku smatraju kao jedan od sedam grehova. Kad je moja žena saznala za moje samopožrtvovanje, dočekala me je tako ljubezno, da se neću setiti skoro da gasim hareme. Kažem Vam, ona vatra nije ni iz daleka pekla tako, kao ova koju zatekoh kod kuće. Trebalo mi je tri puna dana da je ugasim.

Ovdašnji Turci proglasili su me za mudra čoveka, i gde god me sretnu pozdravljaju me i pozivaju. Arslan beg²⁷⁾ drži da sam bio

²⁶⁾ Paja Jovanović (rođ. u Vršcu 1859) slikar. Pored ostalih poznate su mu slike iz narodnog života arnautskog i crnogorskog, slike toğa žanra radio je za Frenth-galeriju u Londonu, gde se najveći deo tih slika i danas nalazi. (Npr. Guslar, Mačevanje, Mirenje krvi itd.)

²⁷⁾ Arslan-beg je iz poznate trebinske begovske porodice Resulbegovića. Arslanov

hodža, a drugi ne mogu ni malo da shvate, odkuda ja znam sav Koran u prste i istoriju Muhamedovu.²⁸⁾ Gde god me sretnu pozovu me na kafu, iskupe se oko mangala, i ja im pričam o Arabiji do Muhameda, o Muhamedovim precima i pradedu Kosaju, koji je na 400 godine pre Muhameda ovladao Kabom, pa onda redom o Hašemovićima i tako redom sve do najmanjih sitnica o delanju Muhameda i prvih Kalifa, Abu Bekira, Omara, Osmana i Alije. — Time ih toliko oduševljam, da su rekli doktoru i g. Marku: »Ovaj Gospodarev gost zna Koran i našu istoriju bolje od samog Muftije«. Još malo, pa će me proglasiti za odžu. — Alahu ekber!

Počeo sam da hvalim samoga sebe, a najzad nije ni čudo! Živeti u blizini ulcinjskoga sudije,²⁹⁾ a ne zaraziti se ovom »vrlinom« nije moguće.

Želim da o Sv. Nikoli dođem na Cetinje, te da Vam usmeno čestitam Imen dan, sa željom da ga dogodiine proslavljamo u kosovskom vilajetu, pa makar i tamo bio zle sudbine da spasavam od vatre.

Molim V. V. itd.

Dragutin Ilić.

praded prebegao je, zbog »krvi«, iz Trebinja prvo u primorsko pleme Paštroviće pa onda u Ulcinj. Njegovi potomci su vrlo ugledni među ulcinjskim muslimanima. Arslan-beg se rodio oko 1830 god., u mladosti je bio buljukbaša hercegovačkih pandura. 1856 zarobili su ga Crnogorci (v. »Zapisi«, Cetinje, mart 1932, str. 170) pa ga pustili za otkup od 400 talijera, dve »male puške« i dva konja »sedlanika«. Verovatno da se tom prilikom nastanio u Ulcinju ponova. Za vreme rata 1876—78 borio se protivu Crnogoraca u primorju, oko Bara i Ulcinja. 1878 on je predao grad Ulcinj crnogorskom vojvodi Iliji Plamencu. Kada je krajem 1880 Ulcinj ustupljen Crnoj Gori, u zamenu za Plav i Gusinje, Arslan-beg je postavljen za predsednika okružnog suda, dobivši titulu vojvode. Knjaz Nikola je uspeo da otkupi one dve njegove »male puške« i da mu ih vrati. Umro je 1909 i sahranjen u porodičnom tulbetu, koje je podigao predek mu Jahja-beg.

²⁸⁾ Dragutin Ilić je zaista poznao »sav Koran u prste i istoriju Muhamedovu«, 1896 objavio je on spis »Posljednji prorok« u kome iznosi život i delovanje Muhamedovo.

²⁹⁾ Pored pomenutog Arslan-bega u Ulcinju je 1899 i 1900 bio sudija kapetan Krcun Vojvodić, a sekretar suda i zamenik sudije Marko Dragović, poznati istoričar Crne Gore. Nije jasno na koga se odnosi ova Ilićeva šala.

8.

Ulcinj, 7. januara 1900.

V. Veličanstvo!

Svoj študiju na Vaša pesnička dela dovršio sam, i mogu Vam reći da sam njome mnogo zadovoljniji, nego li što sam se nadao.

U njoj nema mnogo sličnoga sa ocenama dosadašnjim, a smem reći, da ni jedna dosadašnja ocena nije tako opsežno raspravljala o Vašim pesmama kao ova. Što god sam tvrdio ja sam pokušao i da dokažem psihološkim, umetničkim i psihološko-filozofskim razlozima. Uostalom, kad Vam budem čitao, držim da ćete se i sami zadovoljiti njenim tonom i ozbiljnošću.

Što sam ovako sporo radio to je razlog, što sam težio, da študiji dam što je moguće objektivniji izraz, jer bi me vrlo neprijatno dirnulo, kada bi mi se (s razlogom ili bez) kazalo, da su mu rukovodile moje lične simpatije. Kod ovako akademske rasprave študije to mi ne sme reći ni moj najveći neprijatelj.

I eto, zašto sam ja lično vrlo zadovoljan.

Sad pošto sam pišući ovu študiju, morao pročitavati sva Vaša dela, mogli bi odmah pristupiti i komentaranju, te da ih što pre damo u štampu. Jer, ko zna, docnije, kad nastanu drugi poslovi, da li ćete uopšte imati vremena da se i o ovome poslu brinete.

Ako, dakle, želite, da počnemo sa komentaranjem, a ujedno i da Vam svoju študiju pročitam, a Vi izvolite narediti mi, da se krenem na put Cetinja, što mogu učiniti prvoga vapura³⁰⁾ posle Vašega poziva.

Za krajinu nemojte brinuti, i kad je privremeno ostavim, moj će duh lebdeti nad njom, te čuvati stražu bez izmene.

Molim V. V.

D. I.

9.

Ulcinj, 19. januara 1900.

V. Veličanstvo!

Tek posle dvodnevne očajne borbe sa Neptunom, mogli smo pristati do Valdenosa.³¹⁾ Mislim da ni Kolumbo* nije sa većim oduševljenjem opevao »Te Deum«, kad se dotakao tvrde zemlje, nego li što sam ja to učinio ugledavši svoju Itaku.

Doduše, ja nisam pronašao novu zemlju, ali mi je trud ipak isplaćen jednim trudom više, koji sam i u svoj dnevnik zabeležio, a to je, da je obala Valdenosa mnogo tvrđa

³⁰⁾ Vapor = parobrod.

³¹⁾ Ulcinj nema podesno pristanište od vetrova i bure. Valdenos je malo pristanište blizu Ulcinja, danas se zove Vladimir, po Jovanu Vladimiru, zetskom kralju.

* Valjada Odisej, ali Odisej bez »tedeuma!«

od moга nosa, pomoću koга sam se sretno dočepao zemlje, kad sa nemirnoga čamca iskočio na obalu. Malo neprijatno iskustvo, ali ipak drago, jer mi od sada niko ne sme reći, da nisam prolio svoju krv za ovaj pedelj srpske zemlje, a najmanje to, da ne ljubim svoju otadžbinu, jer sam uistini poljubio »majku zemlju« u istome času kada sam je svojom plemenitom krvlju zalio.

Od ovoga časa ja ne dugujem više ništa ni moru ni zemlji, jer sam obojima svoj danak obilno platio. Vratio sam se danas umoran i isprebijan, mnogo gore nego li i sam Odisej svojoj Penelopi.

Ja sam g. Marku isporučio poruku V. V. da potražim u Ulcinju dvoje arapčadi, te da Vam ih pošalje na Cetinje. On misli, da će s tim ići vrlo teško, jer su, veli, ulcinjski crnci³²⁾ tvrdoglavi, i za živu glavu neće nikuda van Ulcinja. Tek ja sam svoju dužnost izvršio, o njemu Vam izveštavam.

Što se tiče komentara, meni se pak čini, da on ni malo neće smetati, da delo počnemo štampati. To se može komotno raditi pri korekturama i reviziji štamparskoj. Ja mislim, čim nam Predić pošalje sliku, da odmah započnemo sa štampanjem, jer da se delo štampa trebaće nam bar tri meseca posla. Uostalom gledaću (ako nađem na Cetinju stan) da se i Marta³³⁾ doseli tamo, što će biti uostalom potrebno radi bržeга posla.

Molim V. V.

Drag. Ilijć.

10.

Ulcinj, 17. febr. 1900.

V. Veličanstvo!

Jučer mi je Predić poslao sliku za korice. Nju ću poslati po prilici, jer se bojim da se poštom ne izlomije, te se tako ne bi mogla za preradu upotrebiti.

Sa ovom slikom bićete, bez sumnje zadovoljni, jer je puna duha i potpuno obuhvata karakteristiku Vašega pesništva. Eto Vam šaljem i njegovo pismo, u kome je tačno opisana ova slika, a osim toga u njemu se nalazi i jedna skromna želja, ili molba, koju Vam on podnosi.

³²⁾ G. Ljub. Bulatović u svom članku *Ulcinjanski gusari* (»Zapisi«, Cetinje, januar 1932, str. 26 i dalje) tvrdi da je »Uluči Alija, kralj Alžira, kao saveznik sultana Selima II u njegovu ratu s Mlečićima 1570—1573« doveo vojsku iz Afrike, pa je posle rata rasputio te se neki od njegovih vojnika Afrikanaca nastane u opustošenom Ulcinju i počеше da se bave gusarenjem. Verovatno potomci tih vojnika su nekolike crnačke porodice u Ulcinju koje su nedavno izumrle.

³³⁾ Marta je supruga Drag. Ilijća.

Osim toga poslao mi je i Paja Marković Adamov,³⁴⁾ urednik »Branikova Kola« proračun patrijarhove štamparije, šta će knjiga po tabaku koštati, što ću takođe podneti V. V. čim dobavim i s drugih strana cene.

Molim itd.

Drag. Ilijć.

11.

Ulcinj 2. maja 1900.

V. Veličanstvo,

Danas sam dovršio sa dopunama u studiji o Vašem pesništvu, a i Prediću sam pisao Vašu poruku.

Mislim, da ne bi trebalo više otezati oko priređivanja pesama za štampu; jer samo taj posao odneće nam desetak dana, bez sumnje. A osim toga, ja bih lično želeo da delo predam u štampu još u toku ovoga meseca, kako bi ono bilo gotovo do 15 avgusta t. g.

Radovao bih se, a držim da bi i Vama ugodno bilo, da Vam na sam dan osvećenja nikšićke crkve predam prvi primerak toga izdanja. Neka se izdanje celokupno Vaših pesama skopča sa proslavom duhovnog Vam mezimčeta crkve nikšićke.

Ne nalazite li da je ova zamisao na svome mestu, u toliko pre što bi mogli darovati nekoliko primeraka najodličnijim gostima sa strane.

Ako, dakle, nađete, Gospodaru, da je ova misao umesna, onda mi naredite da dodem. Ipak da Vam pošaljem rukopis.

I još nešto!

Na prvome mestu valja mi doneti Vašu fotografiju sa faksimilom; pa, s Vašim dopuštanjem, i sliku Njezina Visočanstva gđe Kneginje.

To ima svoга razloga, što tražim i sliku Njezina Visočanstva, jer ma koliko da je Pesnik samostalan u svome delu, ipak je žena onaj duh, koji odlučno utiče kako na razvoj tako i na karakter i ton pesnikova delanja. Nervoznost i ona često frivolna žica u Hajneovim pesmama potiče od žene, sladoslasna i nežna lirika Šen-ea odblesak je duha onih žena, koje su na nj uticale; pa, bez sumnje, što je svaka Vaša pesma protkana, tako reći epska ozbiljnost, tome je u mnogome uzrok onaj uticaj ženina duha, koji je nepredmetan, neopažljiv, ali u toliko silniji i pouzdaniji. Nisu uzalud Francuzi stvorili onu duhovitu poslovicu »cherchez la femme«.

Obe fotografije kao i sliku za korice valjalo bi poslati u Beč što je moguće pre, te da se na cinku izrežu.

Očekujem, dakle, Vašu konačnu odluku.

³⁴⁾ Paja Marković-Adamov (1855—1907), književnik, poznat po seoskim pripovetkama iz Srema i kao urednik časopisa *Branikovo kolo* (1895—1907).

I naš Ulcinj posetila je influenza, ili kako je ovde seljaci nazivaju »florencija«. Ali ja sam zdrav, ne sme na mene.

Molim V. V.

D. Ilijć.

12.

Ulcinj 17. maja 1900.

Vaše Veličanstvo,

Veliki nar. kalendar »Srbobran«, koji se već sprema u štampu za iduću 1901 god. biće sav posvećen 40-godišnjoj vladavini V. V.

Da bi se, što je moguće bolje odgovorilo zadatku ovome, umoljen sam da nabavim slike svih činova crnogorske vojske, od vojvoda do redova. Redakcija hoće iz tih slika da reprodukuje grupu.

Ali, pre svega, potrebna je za kalendar jedna Vaša slika od ove godine i jedna iz 1860. god.

Za ove dve Vaše slike, ja Vas molim, Gospodaru, da izvolite narediti te da mi se pošalju, i to ako je moguće što pre, da bi oni imali vremena to poslati u Beč radi reprodukcije.

Za druge slike ja ću zamoliti već g. Min. vojenog da mi ih on nabavi. Inače ne znam kome bih se obratio.

S dubokim poštovanjem V. V.

Drag. Ilijć.

13.

Ulcinj 24. maja 1900.

V. Veličanstvo,

Biće skoro godinu dana, odkako mi je V. V. ukazalo gostoprimstvo. Uzeli ste me u zaštitu od neprilika u koje sam mogao lako zapasti, s jedne strane od potajnog gonjenja Milanove policije,³⁵ a s druge strane od netrpeljivosti austro-ugarskih vlasti, koje su me, u svoje vreme, kao predsednika patriotske lige »V. Srbija« uzele bile na oko.³⁶

Ja znam, Gospodaru, koliko imam da zahvalim Vašem pozivu, da se privremeno nastanim ovde; ali, pored svega toga što je moja lična sigurnost bila u pitanju van Crne Gore, ipak bih se od srca zahvalio, niti bih zloupotrebljavao Vašu dobrotu, da nisam verovao, e me Vi pozivate na ma koji posao, kojim bih se, koliko toliko, mogao odužiti Vašoj visokoj pažnji i potpori, koju ovde uživam.

Na žalost, ja sam se prevario, i to mi je teško. To me upravo baca u brigu: otkuda

³⁵) Kralja Milana Obrenovića.

³⁶) D. I. je 1892 osnovao u Beogradu ligu Velika Srbija »za nacionalnu propagandu u korist neoslobođenih nacionalnih krajeva, u prvom redu protiv okupatorskih vlasti u Bosni i Hercegovini i protiv egzarhiske akcije u Makedoniji« (St. Stanojević, Narodna enciklopedija, I, 23).

dolazi, da primam ovu potporu i da sedim skrštenih ruku? Reći ćete možda: pa to je pojmljivo, da srpski vladalac, pomaže jednog srpskog književnika!

I to bi, zacemento, bilo pojmljivo u svakoj drugoj prilici, ali u ovoj, u kojoj se nalazim ja, nikako ne. Jer ja nisam napustio Srbiju kao književnik, niti je kralju Milanu potrebno da goni mirne književnike, ja sam napustio otadžbinu kao lice, sa kojim bi Milan vrlo rado i na vrlo kratak način raspravio mnoge svoje račune, počev od 1887.³⁷ g. pa do danas. Pa kad me je V. V. preko Ranka³⁸ pozvalo amo, ja sam samo kao takav i došao ovamo, u nadi da ću moći sa ostalima što uraditi za moju otadžbinu, koja je i Vama isto toliko draga, kao i svakom čestitom patrioti srpskom.

I ja, Gospodaru, nisam ništa uspeo, sem toliko, da obezbedim svoju ličnu sigurnost, i da samoga sebe optužujem pred svojom savešću, a uz to, da primam od svojih prijatelja ovakve prekore, koji me opominju na dužnost što ih zanemarujem:

Grujić³⁹ šeta po bulevarima pariskim, Milovanović⁴⁰ po bečkim.

Prota Aleksa Ilijć kupa se u Adrijatiku, a Dragutin Ilijć u Ulcinju peva pesme i piše drame, dok njihova hrabra braća trunu po tamnicama i kazamatima! Jesu li to potomci onih junaka, koji su pevajući išli na kolac za oslobođenje? Eno ih, traže kako će ugodnije živeti. Milan ubija najbolje Srbe i spravlja okupaciju, a ti, Tajsić,³⁸ srpski oficiri i ostali begunci šta radite?»

Ne znam, Gospodaru, da li ću biti kadar da rečima obrazložim svoje misli u onakvoj punoći, kako mi jednako pred očima lebde, ali ako i ne budem, tome će biti uzrok samo ovo kobno osećanje što me goni, kad god pomislim na sve ono što se u mojoj otadžbini radi, i sve ono što mi ne radimo.

Medutim, da li smo mi sami odgovorni za ovaj nerad?

Ja vrlo dobro, Gospodaru, poznajem Vaše

³⁷) Te godine, 1887, Ilijć je prvi puta emigrirao iz Srbije. Te godine je došlo i do potpunog razilaženja kralja Milana i kraljice Natalije, sa čim je u vezi Ilijćevo emigriranje.

³⁸) Ranko Tajsić (1843—1903), političar, radikalski nar. poslanik u Srbiji (od 1874). Zbog atentata na kralja Milana 1889 osuđen je na smrt, ali se je tada nalazio već u Crnoj Gori. U Srbiju se vratio 1900, posle amnestije.

³⁹) Sava Grujić (1840—1913), general i političar.

⁴⁰) Milovanović Dr Milovan (1863—1912), profesor univerziteta i političar, posle atentata na kralja Milana bio je osuđen na dve godine robije, ali je tada bio izvan Srbije.

misli u pogledu našeg pitanja. Znam kako ste Vi, primajući srbijanske emigrante u Svoju zaštitu otvoreno kazali, da nećete trpeti i da ćete najstrožije kazniti svakog onoga, koji bi politički radio ma šta protiv Srbije iz Crne Gore.

Znam, Gospodaru, isto tako da ste Vi kazali pred nekima iz Srbije: »Neću da znam za vaše partije, ja znam samo Srbiju i moга brata srpskoga kralja, kome ću ostati uz rame«. Ali znam i to, da Vi, kao i s t i n s k i pretstavnik velike ideje, kao pravi pobornik srpskog patriotizma, za celo niste voljni ostati uz rame onakvoga »brata«, koji očigledno ide na to, da unakazi jedan ceo narod, da upropasti i materijalno i moralno sve što je Srbinu sveto i drago, pa najzad, da nas i žive preda u ruke tuđinaca. Vi niste voljni i ne možete stajati uz rame jedne takve izdajničke vladavine, prosto zato, što bi protivu Vas zavapile senke Vaših predaka, što Vam to ne bi dopustio onaj sveti grob u Manastiru,⁴¹ ni Vaša patriotska svest ni Vaša prošlost.

Pa ipak, Gospodaru, to je ono što me kao Srbina, kao patriotu dan iz dan muči. Pitam se, je li moguće i dalje izdržati ovaj užas; i nismo li svi mi, ma i negativno, postali pomagači jednog izdajnika i Austrije.

Ja ne mogu da podnesem to, a moram, jer mi ne dozvoljava Vaše gostoprimstvo da ga zloupotrebim, pa da mimo Vašega saznanja ma šta učinim.

Međutim sve legalne puteve, kojima bi se mogao narod boriti protiv nezakonitog stanja u zemlji on je uništio. A što je to vrlo pojmljivo, on danas, pošto je smirio Srbiju, neće mirovati da sve ne pokuša ispod ruke, da i protivu Vaše ličnosti započne. Njegove spletke i podvale nisu u stanju da nam nahude, ali...?

Dovoljno je i toliko, što njegova vladavina unosi rasulo, trzavicu u celo srpstvo i što ona škodi ne samo Srbiji nego i ostalima pokrajinama srpskim. A što škodi celome srpstvu, škodi i Crnoj Gori.

Gospodaru! Ne u svoje ime, niti u ime ovo emigranata, što se po svetu potucaju, već u ime onih mučenika što trunu po tamnicama, u ime jednoga celoга naroda; i još više u ime one patriotske Srpske Misli, kojoj ste Vi do danas bili najodaniji bedem, ja Vas mo-

⁴¹⁾ U manastiru cetinjskom čuvaju se mošti sv. Petra Cetinskog, Petra I Petrovića-Njegoša, vladike crnogorskoga.

lim, da nas razrešite od one Vaše napomene, koja nam svima ruke vezuje.

Nije ovde više pitanje o ovoj ili onoj partiji, niti je ovog tegoba jednog praznog događaja. Ovo je danas pitanje: hoće li biti Srbije ili ne; jer ono što Milan, po naredbi spolja, radi, jasno je da ide na uništenje.

Vašem Visočanstvu odani Dr. Ilijć.

14.

Ulcinj 7 jula 1900.

V. Visočanstvo,

Ako sam i raspoložen malo, nema sumnje to je zbog beogradskih svatova.⁴² Nevesta kao kraljica rose, a to je već dosta da ... vima pamet zanese. Pa ipak bolje i svatovi nego li ... provodi od Prekoга suda, do ... amota.

Najzad ako mu se za oca može reći:

»Imao je za načelo

Urođeni pečat strasti,

Da pohara i zarobi

I svoj narod upropasti«.

za sina se može ...

»imao je za načelo

Urođeni pečat strasti

sa matorom udovicom

Da svoj narod upropasti«.

I tako sad smo skinuli s vrata i tu veliku brigu. Prestol se popunjava i kraljicom, a daj Bože da baba nevesta unese malo više mladačkih ideala srpskog osećanja u Kraljevski dvor.

Koliko će godina taj brak trajati, ne bih se smeo kleti. Bar ni jednoj Obrenovički do danas nije suđeno bilo da skonča pored svoга muža, a hoće li ova skončati ili će joj on skončati celu kraljevsku budućnost.

Kako bilo da bilo, tek Ranko (Tajsić) treba da časti, jer mu je mlada kraljica zemljakinja (iz njegovog okruga), a to je bogami mnogo.

Danas baš napisah ... za kalendar »Srbo-bran« ali ne smem da je pošljem, pre nego je Vama pošaljem, jer šta znam, možda će se reći da nije sve ovako bilo, ma da ja znam da je bilo.

Molim V. V. itd.

Drag. Ilijć.

⁴²⁾ 8 jula 1900 zvanično se verio kralj Aleksandar Obrenović sa Dragom, rođ. Ljunjevića, a tada udovicom Mašin. Kraljica Drađa je bila preko 10 god. starija od kralja Aleksandra.

DUBROVAČKI MUZEJ

26 januara 1932 bilo je ravno sedamdeset godina otkad je osnovan u Dubrovniku Muzej. Osnovali su ga ljudi, koji su svoj prvi odgoj

dobili od one generacije, koja se još živo sjećala posljedica francuske revolucije, propasti slobode i definitivne austrijske oku-